

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 27ης Ιουνίου 2017¹

«Προδικαστική παραπομπή — Κρατικές ενισχύσεις — Άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ — Έννοια της “κρατικής ενισχύσεως” — Έννοιες της “επιχειρήσεως” και της “οικονομικής δραστηριότητας” — Λοιπές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ — Άρθρο 108, παράγραφοι 1 και 3, ΣΛΕΕ — Έννοιες των “υφισταμένων ενισχύσεων” και των “νέων ενισχύσεων” — Συμφωνία της 3ης Ιανουαρίου 1979 συναφθείσα μεταξύ του Βασιλείου της Ισπανίας και της Αγίας Έδρας — Φόρος επί κατασκευών, εγκαταστάσεων και έργων — Απαλλαγή υπέρ των ακινήτων της Καθολικής Εκκλησίας»

Στην υπόθεση C-74/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Juzgado de lo Contencioso-Administrativo nº4 de Madrid (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο αριθ. 4 της Μαδρίτης, Ισπανία) με απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 10 Φεβρουαρίου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania

κατά

Ayuntamiento de Getafe,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Κ. Lenaerts, Πρόεδρο, Α. Tizzano, Αντιπρόεδρο, Μ. Pešič, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, E. Juhász, M. Berger, A. Prechal, Μ. Βηλαρά και Ε. Regan, προέδρους τμήματος, Α. Rosas, Α. Arabadjiev (εισηγητή), Μ. Safjan, D. Šváby και Ε. Jarašiūnas, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: Μ. Ferreira, κύρια διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ’ ακροατηρίου συζητήσεως της 10ης Ιανουαρίου 2017,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, εκπροσωπούμενη από τους Μ. Muñoz Pérez και Α. Fanjul Guerricaechevarría, abogados,
- ο Ayuntamiento de Getafe, εκπροσωπούμενος από την L. López Díez, abogada,

¹ — Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. A. Sampol Pucurull και A. Rubio González,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον G. Luengo καθώς και από τις P. Němečková και F. Tomat,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 16ης Φεβρουαρίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (Comunidad de Casa de Escuelas Pías de Getafe, PP. Escolapios) [αδελφότητα των θρησκευτικών σχολείων της περιφέρειας Betania (κοινότητα των θρησκευτικών εκπαιδευτηρίων του Getafe, του τάγματος των αδελφών Escolapios), στο εξής: αδελφότητα] και του ayuntamiento de Getafe (Δήμου του Getafe, Ισπανία, στο εξής: Δήμος) σχετικά με την εκ μέρους του Δήμου απόρριψη της αιτήσεως της αδελφότητας περί επιστροφής ποσού που είχε καταβάλει ως φόρο επί κατασκευών, εγκαταστάσεων και έργων (στο εξής: ICIO).

Το νομικό πλαίσιο

Το διεθνές δίκαιο

- 3 Το άρθρο IV της Συμφωνίας σχετικά με οικονομικά ζητήματα που συνήφθη μεταξύ του Ισπανικού Κράτους και της Αγίας Έδρας στις 3 Ιανουαρίου 1979 (στο εξής: Συμφωνία της 3ης Ιανουαρίου 1979), ορίζει τα εξής:

«1. Η Αγία Έδρα, η Επισκοπική Σύνοδος, οι επισκοπές, ενορίες και λοιπές γεωγραφικές υποδιαιρέσεις, οι αδελφότητες και τα θρησκευτικά τάγματα και τα ιδρύματα μοναστικού βίου, οι περιφερειακές δομές και εγκαταστάσεις τους χαίρουν, αυτοδικαίως, των ακόλουθων απαλλαγών:

[...]

- B) πλήρους και μόνιμης απαλλαγής από αντικειμενικούς φόρους και φόρους επί των κερδών, όσον αφορά τόσο το εισόδημα όσο και την περιουσία.

Η απαλλαγή αυτή δεν ισχύει όσον αφορά τα έσοδα που προκύπτουν από την άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων ή έσοδα προερχόμενα από την εκμετάλλευση της περιουσίας της Εκκλησίας όταν η εκμετάλλευση αυτή έχει παραχωρηθεί σε τρίτους ούτε όσον αφορά υπεραξίες κεφαλαίου ή έσοδα που υπόκεινται σε παρακρατούμενο στην πηγή φόρο εισοδήματος.

[...]»

- 4 Σύμφωνα με το άρθρο VI της Συμφωνίας αυτής:

«Η Αγία Έδρα και η Ισπανική Κυβέρνηση θα καταβάλουν προσπάθεια να επιλύουν κοινή συναινέσει ζητήματα ασαφειών και δυσχερειών που μπορεί να ανακύψουν σχετικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των άρθρων της παρούσας Συμφωνίας, λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές αρχές που αυτή καθιερώνει.»

Το ισπανικό δίκαιο

- 5 Ο ICIO είναι δημοτικός φόρος που θεσπίστηκε με τον Ley 39/1988 reguladora de las Haciendas Locales (νόμος 39/1988 περί ρυθμίσεως των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοικήσεως), της 28ης Δεκεμβρίου 1988 (BOE αριθ. 313, της 30ης Δεκεμβρίου 1988, σ. 36636). Κατά τον χρόνο που έλαβαν χώρα τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης, τον εν λόγω φόρο ρύθμιζαν τα άρθρα 100 έως 103 του Real Decreto Legislativo 2/2004, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley Reguladora de las Haciendas Locales (βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 2/2004 περί εγκρίσεως του κωδικοποιημένου κειμένου του νόμου περί ρυθμίσεως των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοικήσεως), της 5ης Μαρτίου 2004 (BOE αριθ. 59, της 9ης Μαρτίου 2004, σ. 10284, στο εξής: κωδικοποιημένος νόμος περί ρυθμίσεως των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοικήσεως).
- 6 Κατά το άρθρο 100, παράγραφος 1, του κωδικοποιημένου νόμου περί ρυθμίσεως των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοικήσεως:
- «Ο [ICIO] αποτελεί έμμεσο φόρο, η γενεσιουργός αιτία του οποίου είναι η πραγματοποίηση, εντός της επικράτειας του Δήμου, οποιουδήποτε είδους κατασκευής, εγκαταστάσεως ή έργου που προϋποθέτει την έκδοση της αντίστοιχης οικοδομικής αδειάς, είτε έχει εκδοθεί η εν λόγω άδεια είτε όχι, ή την προσκόμιση υπεύθυνης δηλώσεως ή προηγούμενης ενημερώσεως, εφόσον αρμόδια για την έκδοση της άδειας ή την άσκηση του ελέγχου είναι η δημοτική αρχή που επιβάλλει τον φόρο.»
- 7 Κατά το άρθρο 101, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου:
- «Φορολογούμενοι υποκείμενοι στον φόρο αυτό είναι τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ή οι οντότητες [...] που αποτελούν τον εργοδότη της κατασκευής, της εγκαταστάσεως ή του έργου, είτε έχουν την κυριότητα του ακινήτου στο οποίο πραγματοποιούνται οι εργασίες είτε όχι.
- Για τους σκοπούς του προηγούμενου εδαφίου, ως εργοδότης της κατασκευής, της εγκαταστάσεως ή του έργου νοείται όποιος βαρύνεται με τα έξοδα ή το κόστος εκτελέσεως αυτών.»
- 8 Το ισπανικό Υπουργείο Οικονομικών, με την Orden por la que se aclara la inclusión del Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras en la letra B) del apartado 1 del artículo IV del Acuerdo entre el Estado Español y la Santa Sede sobre Asuntos Económicos, de 3 de enero de 1979 (απόφαση περί υπαγωγής του φόρου επί κατασκευών, εγκαταστάσεων και έργων στο άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας σχετικά με οικονομικά ζητήματα που συνήφθη μεταξύ του Ισπανικού Κράτους και της Αγίας Έδρας στις 3 Ιανουαρίου 1979), της 5ης Ιουνίου 2001 (BOE αριθ. 144, της 16ης Ιουνίου 2001, σ. 21427, στο εξής: απόφαση της 5ης Ιουνίου 2001), διευκρίνισε, με το πρώτο σημείο του διατακτικού της εν λόγω αποφάσεως, ότι ο ICIO «εμπίπτει στους αντικειμενικούς φόρους ή φόρους επί των κερδών του άρθρου IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979» και, με το δεύτερο σημείο του διατακτικού αυτού, ότι η «Αγία Έδρα, η Επισκοπική Σύνοδος, οι επισκοπές, οι ενορίες και λοιπές γεωγραφικές υποδιαίρεσεις, οι αδελφότητες και τα θρησκευτικά τάγματα και τα ιδρύματα μοναστικού βίου και οι περιφερειακές δομές και εγκαταστάσεις τους χαιρούν πλήρους και μόνιμης απαλλαγής από τον [ICIO]».
- 9 Όπως διευκρινίζει το αιτούν δικαστήριο, η απόφαση αυτή αναγνώρισε, υπέρ της Καθολικής Εκκλησίας, πλήρη απαλλαγή από τον ICIO όσον αφορά τα ακίνητα που αυτή κατέχει, ανεξαρτήτως της φύσεως των δραστηριοτήτων για τις οποίες αυτά χρησιμοποιούνται.
- 10 Με την Orden EHA/2814/2009 por la que se modifica la Orden de 5 de junio de 2001, por la que se aclara la inclusión del Impuesto sobre Construcciones, Instalaciones y Obras en la letra B) del apartado 1 del artículo IV del Acuerdo entre el Estado Español y la Santa Sede sobre asuntos económicos, de 3 de enero de 1979 (απόφαση EHA/2814/2009 περί τροποποίησης της αποφάσεως της 5ης Ιουνίου 2001 περί υπαγωγής του φόρου επί κατασκευών, εγκαταστάσεων και έργων στο άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας σχετικά με οικονομικά ζητήματα που συνήφθη

μεταξύ του Ισπανικού Κράτους και της Αγίας Έδρας στις 3 Ιανουαρίου 1979), της 15ης Οκτωβρίου 2009 (BOE αριθ. 254, της 21ης Οκτωβρίου 2009, σ. 88046, στο εξής: απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2009), αντικαταστάθηκε το δεύτερο σημείο του διατακτικού της αποφάσεως της 5ης Ιουνίου 2001 από το ακόλουθο κείμενο:

«Η Αγία Έδρα, η Επισκοπική Σύνοδος, οι επισκοπές, ενορίες και λοιπές γεωγραφικές υποδιαιρέσεις, οι αδελφότητες και τα θρησκευτικά τάγματα και τα ιδρύματα μοναστικού βίου, οι περιφερειακές δομές και εγκαταστάσεις τους χαίρουν πλήρους και μόνιμης απαλλαγής από τον [ICIO] για όλα τα ακίνητα που απαλλάσσονται από την Αστική Εδαφική Εισφορά (νυν, φόρο επί ακινήτων).»

- 11 Όπως προκύπτει από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, από την τροποποίηση αυτή συναγόταν ότι η Καθολική Εκκλησία έχαιρε απαλλαγής από τον ICIO η οποία ετύγχανε εφαρμογής μόνον επί των ακινήτων που προορίζονται για σκοπούς αποκλειστικώς θρησκευτικούς.
- 12 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2009 ακυρώθηκε με απόφαση του τμήματος διοικητικών διαφορών του Audiencia Nacional (κεντρικό δικαστήριο, Ισπανία) της 9ης Δεκεμβρίου 2013 και ότι η ακύρωση αυτή επικυρώθηκε με απόφαση του τμήματος διοικητικών διαφορών του Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία) της 19ης Νοεμβρίου 2014, για τον λόγο, μεταξύ άλλων, ότι η απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2009 περιόριζε την έκταση της προβλεπόμενης στο άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979 απαλλαγής.

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 13 Η αδελφότητα είναι καταχωρισμένη στο μητρώο θρησκευτικών φορέων του ισπανικού Υπουργείου Δικαιοσύνης και εμπίπτει στις ευεργετικές διατάξεις της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979. Έχει στην κυριότητά της ένα κτιριακό συγκρότημα ευρισκόμενο στο Getafe, εντός του οποίου βρίσκεται το σχολείο «La Inmaculada», το οποίο διαχειρίζεται.
- 14 Στις 4 Μαρτίου 2011, η αδελφότητα ζήτησε τη χορήγηση αδείας για τη μετατροπή και επέκταση του κτιρίου που στεγάζει την αίθουσα εκδηλώσεων του εν λόγω σχολείου, η οποία προορίζεται, μεταξύ άλλων, για τη διενέργεια συγκεντρώσεων, μαθημάτων και διαλέξεων, προκειμένου να τοποθετηθούν σε αυτή 450 καθίσματα. Η εν λόγω άδεια εκδόθηκε στις 28 Απριλίου 2011, η δε αδελφότητα κατέβαλε τον ICIO, ανερχόμενο στο ποσό των 23 730,41 ευρώ.
- 15 Ακολούθως, η αδελφότητα υπέβαλε αίτηση επιστροφής του ποσού αυτού, εκτιμώντας ότι απαλλάσσεται της καταβολής του φόρου αυτού κατ' εφαρμογή της αποφάσεως της 5ης Ιουνίου 2001, που θέτει σε εφαρμογή το άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979.
- 16 Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε με την από 6 Νοεμβρίου 2013 απόφαση της Órgano de Gestión Tributaria (υπηρεσία εσόδων) του Δήμου, η οποία εκτίμησε ότι η εν λόγω απαλλαγή δεν ετύγχανε εφαρμογής, δεδομένου ότι είχε ζητηθεί για δραστηριότητα της Καθολικής Εκκλησίας μη επιδιώκουσα θρησκευτικό σκοπό.
- 17 Η αδελφότητα αμφισβητεί την απόφαση αυτή, η οποία επικυρώθηκε κατά το στάδιο της διοικητικής προσφυγής, στο πλαίσιο της προσφυγής που άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας ότι το ποσό που καταβλήθηκε ως ICIO δεν ήταν οφειλόμενο, διότι το άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι την απαλλάσσει από τον φόρο αυτόν ανεξαρτήτως του προορισμού του ακινήτου που αποτελεί τη βάση επιβολής του.

- 18 Ο Δήμος αντιτάσσει ότι, κατ' εφαρμογή της αποφάσεως της 15ης Οκτωβρίου 2009, η απαλλαγή από τον ICIO εφαρμόζεται μόνον στα ακίνητα που απαλλάσσονται του φόρου επί ακινήτων λόγω του προορισμού τους για τους θρησκευτικούς σκοπούς της Καθολικής Εκκλησίας και ότι, αν δεν ισχύσει ένας τέτοιος περιορισμός, λαμβανομένης υπόψη της εκτάσεως της ασκήσεως, εκ μέρους της Εκκλησίας αυτής, οικονομικών δραστηριοτήτων (διαχείριση σχολείων, νοσοκομείων, κ.λπ.), μια τέτοια απαλλαγή θα μπορούσε να αποδειχθεί ασύμβατη προς τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης περί κρατικών ενισχύσεων.
- 19 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, καίτοι το ζήτημα της συμφωνίας προς το δίκαιο της Ένωσης της απαλλαγής από τον ICIO της οποίας απολαύει η Καθολική Εκκλησία δεν έχει ποτέ υποβληθεί στην κρίση των ισπανικών δικαστηρίων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει επιληφθεί του ζητήματος αυτού, αλλά δεν έχει λάβει, συναφώς, οριστική θέση. Το δικαστήριο αυτό διευκρινίζει, συναφώς, ότι η εν λόγω απαλλαγή, σε αντίθεση με την εκτίμηση του εν λόγω οργάνου, δεν περιορίζεται στις εγκαταστάσεις, στις κατασκευές και στα έργα που ανήκουν στην Καθολική Εκκλησία και προορίζονται για αποκλειστικώς θρησκευτικούς σκοπούς.
- 20 Το αιτούν δικαστήριο, κάνοντας επίσης αναφορά στις σκέψεις 19 έως 23 της αποφάσεως της 9ης Οκτωβρίου 2014, Ministerio de Defensa και Navantia (C-522/13, EU:C:2014:2262), διερωτάται κατά πόσον η απαλλαγή από τον ICIO της οποίας απολαύει η Καθολική Εκκλησία, ακόμη και όταν ο προορισμός του ακινήτου το οποίο αφορά το εν λόγω μέτρο συνίσταται στην άσκηση εκ μέρους της οικονομικής δραστηριότητας, θα μπορούσε να συνιστά κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 21 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de lo Contencioso-Administrativo nº 4 de Madrid (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο αριθ. 4 της Μαδρίτης) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει στο άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ η απαλλαγή της Καθολικής Εκκλησίας από την καταβολή του [ICIO] όσον αφορά κατασκευές, εγκαταστάσεις και έργα επί ακινήτων που προορίζονται για την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων οι οποίες δεν εξυπηρετούν αυστηρώς θρησκευτικούς σκοπούς;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

Επί του παραδεκτού της αίτησης προδικαστικής αποφάσεως

- 22 Η Ισπανική Κυβέρνηση αμφισβητεί το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως. Κατά την άποψη της εν λόγω Κυβερνήσεως, αφενός, το προδικαστικό ερώτημα είναι υποθετικό, καθόσον, χωρίς να θεμελιώνει σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, αποσκοπεί στην έκδοση γενικής συμβουλευτικής γνωμοδοτήσεως σχετικά με την απαλλαγή της Καθολικής Εκκλησίας από τον ICIO υπό το πρίσμα του καθεστώτος των κρατικών ενισχύσεων.
- 23 Αφετέρου, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως παρουσιάζει σημαντικά κενά όσον αφορά την περιγραφή των πραγματικών και νομικών στοιχείων που είναι απαραίτητα προκειμένου να δύναται το Δικαστήριο να δώσει χρήσιμη απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα. Η απόφαση περί παραπομπής δεν περιέχει καμία περιγραφή της δραστηριότητας που ασκεί η αδελφότητα, ιδίως εντός του ακινήτου το οποίο αφορά η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή, ούτε της δομής και της οικονομικής οργανώσεώς της. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο παρέλειψε να αναφέρει τους συγκεκριμένους λόγους βάσει των οποίων έκρινε αναγκαία την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος.

- 24 Υπενθυμίζεται συναφώς ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της καθιερούμενης με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και το οποίο φέρει την ευθύνη της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως να αξιολογήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται, καταρχήν, να αποφανθεί (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Verwoelt κ.λπ., C-76/15, EU:C:2016:975, σκέψη 56 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 25 Επομένως, υπέρ των ερωτημάτων που άπτονται του δικαίου της Ένωσης συντρέχει τεκμήριο λυσιτέλειας. Το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος που υπέβαλε εθνικό δικαστήριο, μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Verwoelt κ.λπ., C-76/15, EU:C:2016:975, σκέψη 57).
- 26 Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, πρέπει να υπομνησθεί ότι η ανάγκη να δοθεί ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης που να είναι χρήσιμη για το εθνικό δικαστήριο απαιτεί να προσδιορίζει το δικαστήριο αυτό το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα ερωτήματα που υποβάλλει ή, τουλάχιστον, να εξηγεί τις αναφερόμενες στα πραγματικά περιστατικά υποθέσεις στις οποίες στηρίζονται τα ερωτήματα αυτά. Οι απαιτήσεις αυτές ισχύουν όλως ιδιαιτέρως στον τομέα του ανταγωνισμού, ο οποίος χαρακτηρίζεται από περίπλοκες πραγματικές και νομικές καταστάσεις (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2013, Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 20).
- 27 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, έχει επίσης σημασία ο εθνικός δικαστής να αναφέρει τους συγκεκριμένους λόγους για τους οποίους διερωτήθηκε ως προς την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και θεώρησε αναγκαίο να θέσει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2013, Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 21).
- 28 Εν προκειμένω, κατ' αρχάς, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο έχει επιληφθεί, μεταξύ άλλων, του ζητήματος κατά πόσον το άρθρο 107 ΣΛΕΕ αποκλείει τη δυνατότητα της αδελφότητας να απολαύει, κατ' εφαρμογή της αποφάσεως της 5ης Ιουνίου 2001 που υλοποιεί το άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979, της επίμαχης στην κύρια δίκη φορολογικής απαλλαγής.
- 29 Από την απόφαση αυτή προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, προκειμένου να αποφανθεί επί της ασκηθείσας ενώπιόν του προσφυγής, πρέπει να εξακριβώσει κατά πόσον μια τέτοια απαλλαγή είναι σύμφωνη προς το άρθρο 107 ΣΛΕΕ, οι δε αμφιβολίες που διατηρεί συναφώς προκύπτουν με σαφήνεια από την εν λόγω απόφαση.
- 30 Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν είναι πρόδηλο ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το αιτούν δικαστήριο αφορά υποθετικό πρόβλημα ή ότι ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.
- 31 Περαιτέρω, όπως επισήμανε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 25 των προτάσεών της, στην απόφαση περί παραπομπής παρατίθενται οι κρίσιμες διατάξεις της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979, του ισπανικού φορολογικού δικαίου καθώς και οι συναφείς με αυτές διοικητική πρακτική και εθνική νομολογία, ενώ εξάλλου η Ισπανική Κυβέρνηση δεν αναφέρει κανένα χρήσιμο για την κατανόηση της υποθέσεως στοιχείο το οποίο να έχει λησμονήσει να αναφέρει το αιτούν δικαστήριο.

- 32 Τέλος, όσον αφορά την έκθεση των πραγματικών περιστατικών, η απόφαση περί παραπομπής περιέχει επαρκή στοιχεία για την κατανόηση του προδικαστικού ερωτήματος και του περιεχομένου του.
- 33 Κατά συνέπεια, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η απόφαση περί παραπομπής περιέχει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που παρέχουν στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να δώσει χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο. Η απόφαση αυτή παρέσχε, άλλωστε, στους ενδιαφερομένους που μνημονεύονται στο άρθρο 23, δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης τη δυνατότητα να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή.
- 34 Επομένως, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

Επί της ουσίας

- 35 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί κατά πόσον μπορεί φορολογική απαλλαγή, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, της οποίας απολαύει αδελφότητα της Καθολικής Εκκλησίας για έργα που πραγματοποιούνται σε ακίνητο προοριζόμενο για την άσκηση δραστηριοτήτων που δεν επιδιώκουν αυστηρώς θρησκευτικό σκοπό, να εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 36 Κατ' αρχάς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στο εθνικό δικαστήριο χρήσιμη απάντηση η οποία να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό και εφόσον είναι αναγκαίο, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί. Το γεγονός ότι, από τυπικής απόψεως, εθνικό δικαστήριο διατύπωσε προδικαστικό ερώτημα παραπέμποντας σε ορισμένες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να του παράσχει όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που μπορούν να είναι χρήσιμα για να αποφανθεί επί της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί, ασχέτως του αν στα ερωτήματά του γίνεται μνεία των στοιχείων αυτών. Συναφώς, στο Δικαστήριο απόκειται να συναγάγει, από το σύνολο των στοιχείων που του παρέχει το εθνικό δικαστήριο και ιδίως από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που χρειάζονται ερμηνεία, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς (απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2015, Biovet, C-306/14, EU:C:2015:689, σκέψη 17 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 37 Εν προκειμένω, λαμβανομένων υπόψη, μεταξύ άλλων, των παρατηρήσεων που υπέβαλαν το Βασίλειο της Ισπανίας και η Επιτροπή, πρέπει, προκειμένου να παρασχεθούν στο αιτούν δικαστήριο τέτοια χρήσιμα ερμηνευτικά στοιχεία, το υποβληθέν ερώτημα να απαντηθεί υπό το πρίσμα όχι μόνον του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, αλλά και του άρθρου 108, παράγραφοι 1 και 3, ΣΛΕΕ.

Επί της έννοιας της «κρατικής ενισχύσεως» κατά το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

- 38 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο χαρακτηρισμός μέτρου ως «κρατικής ενισχύσεως», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, προϋποθέτει τη συνδρομή του συνόλου των προβλεπόμενων από την εν λόγω διάταξη προϋποθέσεων. Ως εκ τούτου, πρώτον, πρέπει να πρόκειται για κρατική παρέμβαση ή παρέμβαση μέσω κρατικών πόρων. Δεύτερον, η παρέμβαση αυτή πρέπει να μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Τρίτον, η παρέμβαση πρέπει να χορηγεί ένα επιλεκτικό πλεονέκτημα υπέρ του δικαιούχου. Τέταρτον, πρέπει να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (αποφάσεις της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά Hansesstadt Lübeck, C-524/14 P, EU:C:2016:971, σκέψη 40, καθώς και της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group SA κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 53).

- 39 Εξάλλου, το δίκαιο ανταγωνισμού της Ένωσης, και ιδίως η απαγόρευση που προβλέπει το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, αφορά τις δραστηριότητες επιχειρήσεων (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 23ης Μαρτίου 2006, Enirisorse, C-237/04, EU:C:2006:197, σκέψεις 27 και 28, καθώς και της 5ης Μαρτίου 2015, Επιτροπή κ.λπ. κατά Versalis κ.λπ., C-93/13 P και C-123/13 P, EU:C:2015:150, σκέψη 88).
- 40 Κατά συνέπεια, εν προκειμένω, πρέπει να εξετασθεί, πρώτον, κατά πόσον η αδελφότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως «επιχείρηση», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, δεύτερον, κατά πόσον η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή παρέχει επιλεκτικό οικονομικό πλεονέκτημα στην αδελφότητα, τρίτον, κατά πόσον το μέτρο αυτό συνιστά παρέμβαση του ισπανικού κράτους ή παρέμβαση μέσω πόρων του εν λόγω κράτους μέλους και, τέλος, τέταρτον, κατά πόσον η εν λόγω απαλλαγή μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς.

Επί των εννοιών της «επιχειρήσεως» και της «οικονομικής δραστηριότητας»

- 41 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης, η έννοια της «επιχειρήσεως» καλύπτει κάθε φορέα που ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς που τον διέπει και τον τρόπο χρηματοδοτήσεώς του (απόφαση της 10ης Ιανουαρίου 2006, Cassa di Risparmio di Firenze κ.λπ., C-222/04, EU:C:2006:8, σκέψη 107).
- 42 Εντεύθεν συναγεται ότι ο δημόσιος ή ιδιωτικός χαρακτήρας του φορέα που ασκεί την επίμαχη δραστηριότητα δεν μπορεί να επηρεάσει το ζήτημα κατά πόσον ο φορέας αυτός έχει την ιδιότητα της «επιχειρήσεως» ή όχι.
- 43 Εξάλλου, στο μέτρο που η εν λόγω δραστηριότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως «οικονομική», το γεγονός ότι ασκείται από θρησκευτική κοινότητα δεν εμποδίζει την εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης, στους οποίους περιλαμβάνονται οι κανόνες που διέπουν το δίκαιο του ανταγωνισμού (βλ., συναφώς, απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1988, Steymann, 196/87, EU:C:1988:475, σκέψεις 9 και 14).
- 44 Προκειμένου να καθοριστεί αν οι επίμαχες δραστηριότητες συνιστούν «επιχειρηματικές» δραστηριότητες, κατά την έννοια του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης, πρέπει να αναζητηθεί η φύση των δραστηριοτήτων αυτών, ο δε χαρακτηρισμός ως «οικονομικής δραστηριότητας» πρέπει να εξετάζεται για κάθε μία από τις διαφορετικές δραστηριότητες που ασκεί συγκεκριμένος φορέας (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 24ης Οκτωβρίου 2002, Aéroports de Paris κατά Επιτροπής, C-82/01 P, EU:C:2002:617, σκέψη 75, και της 1ης Ιουλίου 2008, MOTOE, C-49/07, EU:C:2008:376, σκέψη 25).
- 45 Συνιστά οικονομική δραστηριότητα κάθε δραστηριότητα διαθέσεως αγαθών ή παροχής υπηρεσιών σε συγκεκριμένη αγορά (απόφαση της 10ης Ιανουαρίου 2006, Cassa di Risparmio di Firenze κ.λπ., C-222/04, EU:C:2006:8, σκέψη 108).
- 46 Το γεγονός ότι η προσφορά αγαθών ή υπηρεσιών δεν έχει σκοπό το κέρδος δεν σημαίνει ότι ο φορέας που πραγματοποιεί τις πράξεις αυτές στην αγορά δεν πρέπει να θεωρείται επιχείρηση, εφόσον με την προσφορά αυτή ανταγωνίζεται άλλους επιχειρηματίες που επιδιώκουν κερδοσκοπικό σκοπό (απόφαση της 1ης Ιουλίου 2008, MOTOE, C-49/07, EU:C:2008:376, σκέψη 27).
- 47 Συνιστούν υπηρεσίες δυνάμενες να χαρακτηρισθούν ως «οικονομικές δραστηριότητες» οι παροχές που κατά κανόνα προσφέρονται έναντι αμοιβής. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό της αμοιβής έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί την οικονομική αντιπαροχή της οικείας παροχής (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Schwarz και Gootjes-Schwarz, C-76/05, EU:C:2007:492, σκέψεις 37 και 38 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 48 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα μαθήματα που διδάσκονται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα που χρηματοδοτούνται κυρίως από ιδιωτικούς πόρους, οι οποίοι δεν προέρχονται από τον ίδιο τον παρέχοντα τις υπηρεσίες, αποτελούν υπηρεσίες, δεδομένου ότι ο σκοπός στον οποίον αποβλέπουν τα ιδρύματα αυτά έγκειται πράγματι στην προσφορά υπηρεσίας έναντι αμοιβής (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Schwarz και Gootjes-Schwarz, C-76/05, EU:C:2007:492, σκέψη 40, καθώς και της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-318/05, EU:C:2007:495, σκέψη 69).
- 49 Δεν είναι αναγκαίο η ιδιωτική αυτή χρηματοδότηση να εξασφαλίζεται κυρίως από τους σπουδαστές ή τους γονείς τους, στο μέτρο που ο οικονομικός χαρακτήρας μιας δραστηριότητας δεν εξαρτάται από την καταβολή του τιμήματος της υπηρεσίας από τους αποδέκτες της (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Schwarz και Gootjes-Schwarz, C-76/05, EU:C:2007:492, σκέψη 41, καθώς και της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-318/05, EU:C:2007:495, σκέψη 70).
- 50 Δεν ισχύει το ίδιο όσον αφορά τα μαθήματα που διδάσκονται σε ορισμένα ιδρύματα που εντάσσονται σε δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα και χρηματοδοτούνται, εν όλω ή εν μέρει, από δημόσιους πόρους. Συγκεκριμένα, το κράτος, δημιουργώντας και διατηρώντας αυτό το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο χρηματοδοτείται, κατά κανόνα, από τον δημόσιο προϋπολογισμό και όχι από τους σπουδαστές ή τους γονείς τους, δεν αποβλέπει στην άσκηση αμειβόμενων δραστηριοτήτων, αλλά εκπληρώνει την αποστολή του έναντι των πολιτών του στον κοινωνικό, πολιτιστικό και εκπαιδευτικό τομέα (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Schwarz και Gootjes-Schwarz, C-76/05, EU:C:2007:492, σκέψη 39, καθώς και της 11ης Σεπτεμβρίου 2007, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-318/05, EU:C:2007:495, σκέψη 68).
- 51 Στο πλαίσιο αυτό, δεν αποκλείεται το αυτό ίδρυμα να ασκεί περισσότερες δραστηριότητες, τόσο οικονομικές όσο και μη οικονομικές, υπό την προϋπόθεση να τηρεί χωριστά λογιστικά βιβλία όσον αφορά τις διάφορες χρηματοδοτήσεις που λαμβάνει, ώστε να αποκλείεται κάθε κίνδυνος «διασταυρούμενης» επιδοτήσεως των οικονομικών του δραστηριοτήτων μέσω δημοσίων πόρων τους οποίους λαμβάνει για τις μη οικονομικές του δραστηριότητες.
- 52 Εν προκειμένω, είναι βέβαιο ότι η αδελφότητα ασκεί τρεις τύπους δραστηριότητας στο πλαίσιο του σχολείου «La Inmaculada», ήτοι δραστηριότητες αυστηρώς θρησκευτικές, εκπαίδευση που επιχορηγείται από το ισπανικό κράτος και ελεύθερη εκπαίδευση, χωρίς οικονομική συνδρομή από το εν λόγω κράτος μέλος. Επιπλέον, ο φορέας αυτός παρέχει στους σπουδαστές του συμπληρωματικές υπηρεσίες εστίασεως και μεταφοράς.
- 53 Εντούτοις, δεδομένου ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή αφορά τη μετατροπή και επέκταση της αίθουσας εκδηλώσεων του σχολείου «La Inmaculada» και ότι η αδελφότητα υπογράμμισε, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου, ότι η αίθουσα αυτή χρησιμοποιείται αποκλειστικώς για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που προσφέρει, η εν λόγω απαλλαγή δεν φαίνεται να συνδέεται ούτε με τις δραστηριότητες αυστηρώς θρησκευτικού χαρακτήρα του εν λόγω φορέα ούτε με τις μνημονευθείσες στην προηγούμενη σκέψη συμπληρωματικές υπηρεσίες.
- 54 Στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου να διαπιστωθεί η δυνατότητα εφαρμογής της απαγορεύσεως του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ στην εν λόγω απαλλαγή, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να καθορίσει, υπό το πρίσμα όσων αναφέρονται στις σκέψεις 41 έως 51 της παρούσας αποφάσεως, κατά πόσον και, ενδεχομένως, ποιες από τις παιδαγωγικές δραστηριότητες που ασκεί η αδελφότητα έχουν ή μη οικονομικό χαρακτήρα.
- 55 Συναφώς, υπό το πρίσμα των συγκλινουσών διευκρινίσεων στις οποίες προέβησαν, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου, η αδελφότητα, ο Δήμος και η Ισπανική Κυβέρνηση, φαίνεται ότι οι επιχορηγούμενες από το ισπανικό κράτος εκπαιδευτικές δραστηριότητες εντάσσονται στο πλαίσιο του συστήματος δημόσιας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσής του εν λόγω

κράτους μέλους, η δε εκπαίδευση στο πλαίσιο του σχολείου «La Inmaculada» παρέχεται σύμφωνα και σε συμμόρφωση με τους όρους που προβλέπονται σε συμφωνία που συνήφθη μεταξύ της αδελφότητας και της αυτόνομης κοινότητας της Μαδρίτης και χρηματοδοτείται στο σύνολό της από τον δημόσιο προϋπολογισμό.

- 56 Εάν αυτές οι πληροφορίες αποδειχθούν ακριβείς, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να επαληθεύσει, οι επιχορηγούμενες από το ισπανικό κράτος εκπαιδευτικές δραστηριότητες της αδελφότητας δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως «οικονομικές», σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου που προαναφέρθηκε στις σκέψεις 41 έως 50 της παρούσας αποφάσεως.
- 57 Αντιθέτως, υπό το πρίσμα των πληροφοριακών στοιχείων που προσκόμισαν, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου, η αδελφότητα, ο Δήμος και η Ισπανική Κυβέρνηση, οι μη επιχορηγούμενες από το ισπανικό κράτος εκπαιδευτικές δραστηριότητες της αδελφότητας που αφορούν την προσχολική και εξωσχολική εκπαίδευση καθώς και την εκπαίδευση η οποία έπεται της υποχρεωτικής φαίνεται να πληρούν όλα τα αναφερόμενα στις σκέψεις 44 έως 49 της παρούσας αποφάσεως κριτήρια προκειμένου να χαρακτηρισθούν ως «οικονομικές δραστηριότητες», πράγμα που εναπόκειται, ωστόσο, στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 58 Συγκεκριμένα, οι δραστηριότητες αυτές δεν χρηματοδοτούνται από το ισπανικό κράτος. Αντιθέτως, πρόκειται για δραστηριότητες τις οποίες διοργανώνει η ίδια η αδελφότητα και οι οποίες χρηματοδοτούνται κατά κύριο λόγο μέσω ιδιωτικής οικονομικής συμμετοχής, μεταξύ άλλων, των σπουδαστών και των γονέων τους, στις σχολικές δαπάνες.
- 59 Εάν, μετά την εξακρίβωση αυτή, το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι οι μη επιχορηγούμενες από το ισπανικό κράτος εκπαιδευτικές δραστηριότητες της αδελφότητας αποτελούν «οικονομική δραστηριότητα», απόκειται σε αυτό να εξακριβώσει επίσης κατά πόσον η αίθουσα εκδηλώσεων του σχολείου «La Inmaculada» είναι αφιερωμένη σε χρήση που αφορά αποκλειστικώς κάποια από αυτές τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες ή σε μικτή χρήση.
- 60 Συγκεκριμένα, εάν η χρήση της είναι αφιερωμένη αποκλειστικώς και μόνον στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που επιχορηγούνται από το ισπανικό κράτος και πληρούν όλα τα κριτήρια που αναφέρονται στη σκέψη 50 της παρούσας αποφάσεως, η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή δεν μπορεί να εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 61 Εάν, αντιθέτως, η χρήση αυτής της αίθουσας εκδηλώσεων είναι αφιερωμένη αποκλειστικώς στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που αναπτύσσει η αδελφότητα, οι οποίες δεν επιχορηγούνται από το ισπανικό κράτος και πληρούν όλα τα κριτήρια που αναφέρονται στις σκέψεις 44 έως 49 της παρούσας αποφάσεως, η επίμαχη στην κύρια δίκη απαλλαγή μπορεί να εμπίπτει στην απαγόρευση αυτή.
- 62 Σε περίπτωση μικτής χρήσεως της αίθουσας αυτής, η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή μπορεί να εμπίπτει στην εν λόγω απαγόρευση στο μέτρο που η επίμαχη αίθουσα είναι αφιερωμένη σε δραστηριότητες που πληρούν τα μνημονευόμενα στις σκέψεις 44 έως 49 και 51 της παρούσας αποφάσεως κριτήρια.
- 63 Από όλα όσα προαναφέρθηκαν προκύπτει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή μπορεί να εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, μόνον εφόσον, αφενός, τουλάχιστον ένα τμήμα των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που ασκεί η αδελφότητα στο πλαίσιο του σχολείου «La Inmaculada» πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «οικονομική δραστηριότητα», κατά την έννοια της προαναφερθείσας στις σκέψεις 44 έως 49 της παρούσας αποφάσεως νομολογίας, και, αφετέρου, η αίθουσα εκδηλώσεων του σχολείου αυτού χρησιμοποιείται, τουλάχιστον εν μέρει, για τέτοιες οικονομικές δραστηριότητες.

64 Κατά συνέπεια, ακολούθως, υπό την επιφύλαξη ότι το αιτούν δικαστήριο θα κρίνει, βάσει εκτιμήσεως των πραγματικών περιστατικών, ότι η εν λόγω αίθουσα εκδηλώσεων χρησιμοποιείται για ασκούμενες από την αδελφότητα δραστηριότητες οι οποίες πρέπει να χαρακτηρισθούν ως «οικονομικές», θα πρέπει να εξετασθεί κατά πόσον, σε περίπτωση όπως αυτή την οποία αφορά η κύρια δίκη, πληρούνται οι τέσσερις προϋποθέσεις που παρατίθενται στη σκέψη 38 της παρούσας αποφάσεως.

Επί της εννοίας του «επιλεκτικού οικονομικού πλεονεκτήματος»

65 Όσον αφορά το ζήτημα κατά πόσον η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή πρέπει να θεωρηθεί ότι παρέχει πλεονέκτημα στον δικαιούχο της απαλλαγής, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ως κρατικές ενισχύσεις χαρακτηρίζονται οι παρεμβάσεις οι οποίες, υπό οποιαδήποτε μορφή, δύνανται να ευνοήσουν, άμεσα ή έμμεσα, επιχειρήσεις ή οι οποίες πρέπει να θεωρηθούν οικονομικό πλεονέκτημα του οποίου η επωφελούμενη επιχείρηση δεν θα ετύγχανε υπό τις κανονικές συνθήκες της αγοράς (απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2014, Ministerio de Defensa και Navantia, C-522/13, EU:C:2014:2262, σκέψη 21).

66 Συνεπώς, θεωρούνται κρατικές ενισχύσεις και οι παρεμβάσεις εκείνες οι οποίες, ανεξαρτήτως μορφής, ελαφρύνουν τις επιβαρύνσεις που κανονικώς βαρύνουν τον προϋπολογισμό μιας επιχείσεως και, κατά συνέπεια, χωρίς να είναι επιδοτήσεις υπό τη στενή έννοια του όρου, είναι της ίδιας φύσεως και έχουν ίδια αποτελέσματα (απόφαση της 19ης Μαρτίου 2013, Bouygues και Bouygues Télécom κατά Επιτροπής κ.λπ. και Επιτροπή κατά Γαλλίας κ.λπ., C-399/10 P και C-401/10 P, EU:C:2013:175, σκέψη 101).

67 Εν προκειμένω, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει, αφενός, ότι, σύμφωνα με το άρθρο 100, παράγραφος 1, και το άρθρο 101, παράγραφος 1, του κωδικοποιημένου νόμου περί ρυθμίσεως των οικονομικών της τοπικής αυτοδιοικήσεως, κάθε επιχείρηση για λογαριασμό της οποίας πραγματοποιούνται εργασίες όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη υπόκειται στον ICIO και ότι η αδελφότητα κατέβαλε τον εξ αυτής της αιτίας οφειλόμενο φόρο. Αφετέρου, από την απόφαση αυτή προκύπτει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή θα είχε ως αποτέλεσμα να επιστραφεί στην αδελφότητα ο ήδη καταβληθείς φόρος.

68 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο ICIO συνιστά φόρο τον οποίο κατά κανόνα οφείλουν όλοι οι φορολογούμενοι που πραγματοποιούν εργασίες κατασκευής ή ανακαινίσεως υποκείμενες στον φόρο αυτό και ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαλλαγή θα είχε ως αποτέλεσμα την ελάφρυνση των επιβαρύνσεων του προϋπολογισμού της αδελφότητας. Κατά συνέπεια, φαίνεται ότι τέτοιου είδους φορολογική απαλλαγή θα παρείχε οικονομικό πλεονέκτημα στην αδελφότητα.

69 Εξάλλου, από την απόφαση της 5ης Ιουνίου 2001 προκύπτει ότι η Αγία Έδρα, η Επισκοπική Σύνοδος, οι επισκοπές, οι ενορίες και λοιπές γεωγραφικές υποδιαιρέσεις, οι αδελφότητες, τα θρησκευτικά τάγματα και τα ιδρύματα μοναστικού βίου καθώς και οι περιφερειακές δομές και εγκαταστάσεις τους χαίρουν πλήρους και μόνιμης απαλλαγής από τον ICIO.

70 Κατά συνέπεια, φαίνεται ότι η εν λόγω απόφαση δεν αποτελεί γενικό μέτρο εφαρμοστέο αδιακρίτως σε όλους τους επιχειρηματίες, αλλά a priori επιλεκτικό μέτρο.

71 Πάντως, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η έννοια της «κρατικής ενισχύσεως» δεν αφορά τα κρατικά μέτρα που εισάγουν διαφοροποίηση μεταξύ των επιχειρήσεων και είναι, επομένως, a priori επιλεκτικά, όταν η διαφοροποίηση αυτή προκύπτει από τη φύση ή την όλη οικονομία του συστήματος στο οποίο εντάσσονται, πράγμα που εναπόκειται στο οικείο κράτος μέλος να αποδείξει (απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2014, Ministerio de Defensa και Navantia, C-522/13, EU:C:2014:2262, σκέψη 42).

- 72 Ωστόσο, εν προκειμένω, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι η φορολογική απαλλαγή που προβλέπει η απόφαση της 5ης Ιουνίου 2001 απορρέει ευθέως από τις θεμελιώδεις ή κατευθυντήριες γραμμές του φορολογικού συστήματος του Βασιλείου της Ισπανίας και ότι είναι αναγκαία για τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα του εν λόγω φορολογικού συστήματος.
- 73 Λαμβανομένων υπόψη όλων όσων προαναφέρθηκαν, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, εν προκειμένω, είναι δυνατόν να πληρούται η προϋπόθεση περί υπάρξεως επιλεκτικού οικονομικού πλεονεκτήματος.

Επί της εννοίας της «ενισχύσεως που χορηγείται από το κράτος ή με κρατικούς πόρους»

- 74 Για να μπορούν πλεονεκτήματα να χαρακτηρισθούν ως ενισχύσεις κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ πρέπει, αφενός, να έχουν χορηγηθεί άμεσα ή έμμεσα με κρατικούς πόρους και, αφετέρου, να μπορούν να καταλογιστούν στο κράτος (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Association Vent De Colère! κ.λπ., C-262/12, EU:C:2013:851, σκέψη 16).
- 75 Όσον αφορά, πρώτον, την προϋπόθεση της δυνατότητας καταλογισμού του μέτρου, αρκεί να διαπιστωθεί ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή απορρέει ευθέως από την απόφαση της 5ης Ιουνίου 2001, την οποία εξέδωσε το Υπουργείο Οικονομικών του ισπανικού κράτους, και οφείλεται στη Συμφωνία της 3ης Ιανουαρίου 1979 που συνήψε και έθεσε σε εφαρμογή το εν λόγω κράτος μέλος.
- 76 Όσον αφορά, δεύτερον, την προϋπόθεση το πλεονέκτημα να έχει χορηγηθεί άμεσα ή έμμεσα με κρατικούς πόρους, είναι βέβαιο ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή που συνεπάγεται την κατάργηση επιβαρύνσεως η οποία, υπό κανονικές συνθήκες, θα βάρυνε τον προϋπολογισμό της αδελφότητας, έχει ως συνακόλουθο αντίστοιχη μείωση των εσόδων του Δήμου.
- 77 Υπό αυτές τις συνθήκες, φαίνεται ότι πληρούται η προϋπόθεση περί παρεμβάσεως εκ μέρους του κράτους ή μέσω κρατικών πόρων.

Επί της εννοίας των ενισχύσεων που «επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές» και αυτής των ενισχύσεων που «νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό»

- 78 Όσον αφορά τις προϋποθέσεις περί του επηρεασμού των μεταξύ των κρατών μελών συναλλαγών από το οικονομικό πλεονέκτημα και της νοθεύσεως του ανταγωνισμού που αυτό μπορεί να επιφέρει, υπενθυμίζεται ότι, για να χαρακτηρισθεί εθνικό μέτρο ως κρατική ενίσχυση δεν απαιτείται να αποδειχθεί ότι η επίμαχη ενίσχυση επηρέασε πράγματι το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και ότι νοθεύθηκε όντως ο ανταγωνισμός, αλλά πρέπει απλώς να εξετασθεί αν η ενίσχυση αυτή δύναται να επηρεάσει το εμπόριο αυτό ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Vervloet κ.λπ., C-76/15, EU:C:2016:975, σκέψη 102).
- 79 Ειδικότερα, όταν η ενίσχυση που χορηγείται από κράτος μέλος ενισχύει τη θέση ορισμένων επιχειρήσεων έναντι άλλων επιχειρήσεων που ασκούν ανταγωνιστική δραστηριότητα στο μεταξύ των κρατών μελών εμπόριο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το εμπόριο αυτό επηρεάζεται από την ενίσχυση. Στο πλαίσιο αυτό, δεν απαιτείται πάντως οι επιχειρήσεις που ωφελήθηκαν να μετέχουν οι ίδιες στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Συγκεκριμένα, όταν κράτος μέλος χορηγεί ενίσχυση σε επιχειρήσεις, η εσωτερική δραστηριότητα μπορεί εξ αυτού του λόγου να διατηρηθεί στο ίδιο επίπεδο ή να αυξηθεί, με συνέπεια να μειώνονται οι δυνατότητες των εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη επιχειρήσεων να διεισδύσουν στην αγορά του συγκεκριμένου κράτους μέλους (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Vervloet κ.λπ., C-76/15, EU:C:2016:975, σκέψη 104).

- 80 Όσον αφορά την προϋπόθεση της στρεβλώσεως του ανταγωνισμού, υπογραμμίζεται ότι οι ενισχύσεις που αποσκοπούν στο να απαλλάξουν μια επιχείρηση από έξοδα που θα έπρεπε κανονικά να επωμιστεί η ίδια, στο πλαίσιο της τρέχουσας διαχειρίσεώς της ή των συνήθων δραστηριοτήτων της, νοθεύουν κατά κανόνα τις συνθήκες του ανταγωνισμού (απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2016, Orange κατά Επιτροπής, C-211/15 P, EU:C:2016:798, σκέψη 66).
- 81 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, είναι δυνατόν η ενδεχόμενη απαλλαγή της αδελφότητας από τον ICIO να καταστήσει ελκυστικότερη την παροχή των εκπαιδευτικών υπηρεσιών της σε σχέση με την παροχή των υπηρεσιών ιδρυμάτων που δραστηριοποιούνται και αυτά στην ίδια αγορά.
- 82 Σύμφωνα πάντως με το άρθρο 2 του κανονισμού (ΕΚ) 1998/2006 της Επιτροπής, της 15ης Δεκεμβρίου 2006, για την εφαρμογή των άρθρων [107 και 108 ΣΛΕΕ] στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (ΕΕ 2006, L 379, σ. 5), σε συνδυασμό με την όγδοη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού, τεκμαίρεται ότι οι ενισχύσεις το ύψος των οποίων δεν υπερβαίνει ανώτατο όριο 200 000 ευρώ σε χρονικό διάστημα τριών ετών δεν έχουν επιπτώσεις στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και δεν νοθεύουν ούτε απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό, με αποτέλεσμα τέτοιου είδους μέτρα να μην εμπίπτουν στην έννοια των κρατικών ενισχύσεων (απόφαση της 8ης Μαΐου 2013, Libert κ.λπ., C-197/11 και C-203/11, EU:C:2013:288, σκέψη 81).
- 83 Συναφώς, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει εάν υπάρχει, εν προκειμένω, υπέρβαση του ορίου αυτού, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι, για τον απαιτούμενο υπολογισμό, μπορούν να ληφθούν υπόψη μόνον τα πλεονεκτήματα των οποίων επωφελήθηκε η αδελφότητα βάσει των ενδεχόμενων οικονομικών δραστηριοτήτων της, ενώ οι μη οικονομικές δραστηριότητες πρέπει να αποκλειστούν από τον υπολογισμό αυτόν, σύμφωνα με τα αναφερόμενα στις σκέψεις 41 έως 63 της παρούσας αποφάσεως.
- 84 Κατά συνέπεια, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εκτιμήσει στην πράξη, με γνώμονα τα ανωτέρω ερμηνευτικά στοιχεία και βάσει του συνόλου των κρίσιμων περιστάσεων της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί, αν η επίμαχη στην κύρια δίκη απαλλαγή ενδέχεται να έχει επιπτώσεις στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και αν έχει στην υπόθεση αυτή εφαρμογή ο κανονισμός 1998/2006.
- 85 Συναφώς, αν τυχόν το δικαστήριο αυτό έχει αμφιβολίες ή αντιμετωπίζει δυσχέρειες ως προς τον καθορισμό του ποσού των ενισχύσεων που μπορεί να έλαβε η αδελφότητα βάσει των ενδεχόμενων οικονομικών δραστηριοτήτων της, έχει πάντοτε τη δυνατότητα όχι μόνον να ζητήσει τη συνεργασία άλλων οργάνων του οικείου κράτους μέλους, αλλά και να ζητήσει, προς τον σκοπό αυτό, τη βοήθεια της Επιτροπής, σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, όπως τούτο προκύπτει ιδίως από τα σημεία 77 έως 96 της ανακοινώσεως της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί κρατικών ενισχύσεων από τα εθνικά δικαστήρια (ΕΕ 2009, C 85, σ. 1) (βλ., συναφώς, απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2014, Mediaset, C-69/13, EU:C:2014:71, σκέψη 30).

Επί των εννοιών των «υφισταμένων ενισχύσεων» και των «νέων ενισχύσεων», κατά τις παραγράφους 1 και 3, αντιστοίχως, του άρθρου 108 ΣΛΕΕ

- 86 Δεδομένου ότι η Ισπανική Κυβέρνηση υποστήριξε, στο πλαίσιο των παρατηρήσεων που υπέβαλε ενώπιον του Δικαστηρίου, ότι, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η Συμφωνία της 3ης Ιανουαρίου 1979 συνήφθη πριν την προσχώρηση του Βασιλείου της Ισπανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη απαλλαγή στηρίζεται στη συμφωνία αυτή, η εν λόγω απαλλαγή αποτελεί, σε κάθε περίπτωση, υφιστάμενη ενίσχυση, πρέπει να υπομνησθεί ότι, στο πλαίσιο του θεσπιζόμενου από τα άρθρα 107 και 108 ΣΛΕΕ συστήματος ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, η διαδικασία διαφοροποιείται ανάλογα με το αν πρόκειται για υφιστάμενες ή νέες ενισχύσεις. Ενώ οι υφιστάμενες ενισχύσεις μπορούν, κατά το άρθρο 108, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, να εφαρμόζονται κανονικά, εφόσον η Επιτροπή δεν έχει διαπιστώσει ότι δεν συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά, το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ ορίζει ότι τα σχέδια που αποβλέπουν στη θέσπιση νέας ενισχύσεως ή

στην τροποποίηση υφιστάμενης ενισχύσεως πρέπει να κοινοποιούνται εγκαίρως στην Επιτροπή και δεν μπορούν να τίθενται σε εφαρμογή πριν την περάτωση της διαδικασίας με την έκδοση τελικής αποφάσεως (απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2016, ΔΕΗ και Επιτροπή κατά Αλουμίνιον της Ελλάδος, C-590/14 P, EU:C:2016:797, σκέψη 45).

- 87 Συνιστούν «υφιστάμενες ενισχύσεις», με την επιφύλαξη των διατάξεων της πράξεως προσχωρήσεως του οικείου κράτους μέλους, όλες οι ενισχύσεις οι οποίες υφίσταντο πριν την έναρξη ισχύος της Συνθήκης στο οικείο κράτος μέλος, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι ατομικές ενισχύσεις που είχαν τεθεί σε εφαρμογή πριν και εφαρμόζονται ακόμη μετά την εν λόγω έναρξη ισχύος της Συνθήκης (βλ., συναφώς, απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013, P, C-6/12, EU:C:2013:525, σκέψη 42).
- 88 Εν προκειμένω, το άρθρο IV, παράγραφος 1, στοιχείο Β), της Συμφωνίας της 3ης Ιανουαρίου 1979, που προβλέπει γενική απαλλαγή από τους αντικειμενικούς φόρους υπέρ της ισπανικής Καθολικής Εκκλησίας, είναι, βεβαίως, προγενέστερο της προσχωρήσεως του Βασιλείου της Ισπανίας στην Ένωση, ωστόσο ο ICIO θεσπίστηκε στην ισπανική έννομη τάξη το πρώτον μετά την προσχώρηση αυτή και η επίμαχη στην κύρια δίκη φορολογική απαλλαγή προέκυψε από την απόφαση της 5ης Ιουνίου 2001.
- 89 Υπό τις συνθήκες αυτές, εάν το αιτούν δικαστήριο διαπιστώσει την ύπαρξη κρατικής ενισχύσεως υπέρ της αδελφότητας, δεν μπορεί να πρόκειται παρά για νέα ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ.
- 90 Λαμβανομένων υπόψη όλων των προεκτεθέντων, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι φορολογική απαλλαγή, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, της οποίας απολαύει αδελφότητα ανήκουσα στην Καθολική Εκκλησία για έργα που πραγματοποιούνται σε ακίνητο προοριζόμενο για την άσκηση δραστηριοτήτων που δεν επιδιώκουν αυστηρώς θρησκευτικό σκοπό, δύναται να εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ εάν και στο μέτρο που οι δραστηριότητες αυτές είναι οικονομικές δραστηριότητες, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 91 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Φορολογική απαλλαγή, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, της οποίας απολαύει αδελφότητα ανήκουσα στην Καθολική Εκκλησία για έργα που πραγματοποιούνται σε ακίνητο προοριζόμενο για την άσκηση δραστηριοτήτων που δεν επιδιώκουν αυστηρώς θρησκευτικό σκοπό, δύναται να εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ εάν και στο μέτρο που οι δραστηριότητες αυτές είναι οικονομικές δραστηριότητες, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

(υπογραφές)